

Učiteljski TOVARIŠ.

List za šolo in dom.

Izhaja 1. in 15. vsakega meseca na celipoli. Cena mu je za celo leto 3 gold., za pol leta 1 gold. 50 kr. Spise in dopise prejema vredništvo; naročnino in oznanila pa prejema in razpošiljanje oskerbuje založništvo.

List 20.

V Ljubljani, 15. oktobra 1876.

Tečaj XVI.

Krompir

obravnava v višem oddelku ljudske šole.

Ker smo danes brali 127. b. v II. berilu, hočemo nekaj več govoriti o rastlini, katero tukaj vidite. (Učitelj pokaže krompirjevec.) Kako pravite tej rastlini? Kje raste? Toda krompir ne raste sam ob sebi, kakor n. pr. trava i. dr., ampak se mora vsako leto vsaditi, tudi ni krompir od nekdanj pri nas rasel. Dobili smo ga iz Amerike. V južni Ameriki okoli jezera „Titikaka“ tam je njegova domovina. Domačini so imenovali to rastlino „papa“. Tam so jo najdlji Španjolci. Od tod je krompir prišel v Severno Ameriko, l. 1584 ga je v Virginiji našel Walter Raleigh.

Hawkins, ki je s služnjimi kupčeval, prinesel je menda l. 1565 prvi krompir na Irsko. Druga poročila pa pripovedujejo, da ga je prinesel Walter Raleigh iz Virginije, ter ga sadil na Irskem na svojem posestvu. Na Angleško pa ga je prinesel Fr. Drake. Nekoliko gomaljev te rastline pošlje toraj svojemu prijatelju z opombo: „Sad te rastline je izversten in zelo rediven, pridelovanje te rastline bi bilo domovini zelo koristno“. Prijatelj si misli, da je Drake menil z besedo „sad“ okrogle, kakor črešnje debele jagode, katere se na rastlini narejajo iz cvetja. Ko se toraj jesen približa in so jagode že rumenile, povabi na obed obilo odlične gospode. Konec obeda prinese strežaj v lepi pokriti skledi nekaj na mizo. Gospodar lepo govori ter konečno pristavi, da jim predlaga v pokriti skledi novo jed, seme je dobil od svojega prijatelja, slavnega Fr. Drake-a s pristavkom, da utegne biti pridelovanje te rastline za Angleško velike vrednosti. — Ko gostje novo jed, katera je bila v surovem maslu pečena

ter s sladkorjem in cimetom potresena, drug za drugim pokušajo, zdi se vsakemu duh in okus zelo slab in ostuden. Sodili so tako-le: mogoče, da je sad v Ameriki dober, toda na Angležkem ne dozori. Gospodar je bil zelo nevoljen, ter ukaže poruvati iz verta krompir. Vertnar poruje krompirjeve stible, naredi ogenj in žge krompir. Gospodar pride na vert, vidi černe gomolje, pohodi eno, in glej prijetno mu zadiši. — Vpraša vertnarja od kod je ta gomolj? Ta mu pove, da je bil na koreninah une ameriške rastline. Takoj se gospodarju dozdeva, kaj in kako? Ukaže gomolje pobrati, pripraviti, ter zopet povabi prijatelje na gostijo. Pri jedi je gotovo prijateljem rekel, da se človek prav lahko moti, ako le po unanje sodi. — Iz Angleškega je prišel potem krompir na Nizozemsko, dalje na Francosko, Nemško in tudi k nam. Ljudje dolgo časa niso hoteli krompirja saditi, predsodki zoper to rastlino so le počasi ginili, a huda letina in lakota je ljudi zmodrila, tako da so poslednič rekli, no, sedaj, ko imamo krompir, ne bode več hude lakote na svetu. A tudi to je prišlo drugače.

L. 1843 je začel najpervo krompir gniti na Angležkem in v Belgiji, od l. 1845 pa tudi na Nemškem in drugej, kjer krompir sade, in hudo, prav hudo je to zadelo kraje, kjer je bil krompir njih poglavitni živež, tako da so ljudje na Irskem lakote umirali. — Krompir pa ni le kot živež zelo imeniten, ampak je tudi za gospodarstvo in obert zelo važen, in Albreht Thaer je pridelovanje te rastline močno razširil, ko je naučil ljudi, kako iz krompirja alkohol napravljati.

Kako saditi krompir? O tem so misli zelo različne. Nekateri svetujejo, da ga je treba bolj gosto saditi, a drugi priporočajo, saditi ga bolj redko. Pravijo tudi, da se več in debelejšega krompirja pridela, ako se sadi celi krompir ali vsaj veči kosi. Güllich svetuje prav redko sajenje in skušnje po njegovem načinu izveršene, so se tudi dobro obnesle, samo da po Güllich-ovi metodi zasajen krompir veliko prostora potrebuje, za 1 sam korun 9—12 štirjaških čevljev. Ko je korun pognal zelišna debela, jih polega in z zemljo obsuje. Tisto je res, da se na ta način lep krompir pridela, ker ima zemlja obilo redilne moči, da napravlja izredno veliko množino gomoljnic. Za navadno sajenje se potrebuje na oralo po 18 vaganov koruna. — Krompir je iz pervega gorjanska rastlina, tedaj ima rad lahko zemljo; lahka ilovka ali peščena tla so tedaj najugodnejša za krompir. Kedar se zemlja ogreje, je najbolj krompir saditi t. j. konec aprila ali začetek maja. Star gospodarsk pregovor pravi: „Ako me usadiš mesca sušca ali začetek mal. travna, pridem kedar jaz hočem, ako me usadiš konec malega, ali začetek velkega travna, toraj precej pridem“. Ko je gomolj nekaj časa v zemlji, oživi se nekako, začne se gibati, na spodaj poganja korenine. Na teh je obilno zelo dolgih nitek, teh se pa derže živice ali pritlike, na katerih še le visi

gomolj raznih podob. Vse to se razvija skrito pod zemljo, drugi del pa poganja na kviško iz zemlje, to pa je stibla ali krompirjevec; ta zraste do 0.5 metrov visoko ter je robat, zelnat in listnat. Kako pa gre sedaj ravnati s krompirjevo rastlino? Dobra pridelka se sme to-raj nadejati oni kmetovalec, kateri je dobro seme vsadil na pripravno njivo, ter pridno okopal i. dr. Vendar ne tisti, ki je sadil in okopal, more dati krompirju pravo rast, ampak tisti, ki daje solnce in dež o pravem času. (Dalje prih.)

Valentin Vodnik.

VII. Za francoske vlade postane Vodnik „vódia latinskih, pervih in delovskih šol“, uči zgodovino, zemljepisje, časih talijanščino, in ker je ukazala se slovenščina v pervih, pa tudi v srednjih šolah, jame spisovati v ta namen potrebne knjige in dajati jih zapored na svetlo. Perva tedaj priobčena knjiga se imenuje: 13) **Abeceda za Perve šole.** V' Lublani. Natisnena per Leopold Egerju. 1811. 8° str. 32. — Narejena je po dotlej navadnih abecednikih s kratkim toda bolj pravilnim berivom na pr. Zapovdi božje in cerkvene; Jutrina in Večérna molitva, pred Šolo, po Šoli; Djanje vere, vupanja, lubezni; Obžalvanje Gréhov, Naprejvzetje; Kratki navuki k' lepimu ino čednimu vedenju p. Boga se boj; delaj pošteno; nikoger se ne boj. Hudi razgledki kazé dobro vedenje. Kdor se enkrat zlagá, se mu več vera ne dá. Kar ne moremo popraviti, terpimo volno. Sturi se, de te bodo za možà volili. Ne jezaj se brez potrebe. Per gostju bodi po redkim. Jegraj žogo, ne kupčaj pa nikar itd. Kratke perpovédanja. Radoveden otrok; Bogaboječi, Gospodarski, Molčeči, Nespametni otroci. Polsko délo. Živinska reja. Čebelarja. Preja. Tkanje. Razdelenje zlogov v' večzložnih besedah. — Tkanje: „Tkalic snuje klobčiče na rémo, sturi snutik, ga navie na šipno vratilo; sedi v' statvah, stopa na podnožnike, snutik odpéra z' berdmi, skozi odpéranje méče suvalnico, v' ktiri je vótik; gostí platno z' grebenam, ino tka. Tako tudi suknár tka sukno iz vovne.“ —

14) **Keršanski Navuk za Illirske Dežele** vzét iz Katehizma za vse cerkve Francozkiga Cesarstva. Se najde per H. W. Korn Bukveprodajavcu. 1811. 8. str. 133. — Na čelu ima: Izpis iz pervopisa Cesarske skrivne pisavnice v' poslopju Tuillerie 4. dan malitavná 1804: „Napoleon sklene na naznanje Ministra za češenje Božje, de bode za vse cerkve katolíške celiga cesarstva napovédan ta keršanski navuk“ itd. — Zgodbe svete na kratkim (str. 5—14). — I. Keršanski Navuk v 1. delu po Apostolski veri (str. 15—38), v 2. Keršansko Vedenje po Zapovdih božjih in cerkvenih (38—59), in v 3. delu Češenje Bož-